

УДК 159.9.072:159.923

<http://orcid.org/0000-0002-7807-1234>

Байда Світлана Петрівна

кандидат психологічних наук

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Чамлай Інна Василівна

магістрантка факультету соціальної та психологічної освіти

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

ПРОЕКТИВНІ ТЕХНІКИ ЯК МЕТОД ВСЕБІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Нині у сучасних психологічних дослідженнях використовується низка численних методів діагностики особистості. Здебільшого вони направлені на дослідження певної специфічної сфери психіки. Але часто перед дослідником стоїть завдання аналізу особистості в цілому. В такому випадку, незручним буде використання методів із певною специфічною спрямованістю. Доцільним, на разі, стане використання проєктивних технік, які мають змогу надати інформацію не лише одразу про декілька сфер, що цікавлять дослідника, а також, про емоційний стан досліджуваного, його переживання та неусвідомлювані потяги.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка ефективності використання проєктивних технік у психодіагностичних дослідженнях.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз та узагальнення відповідної психолого-педагогічної літератури; емпіричні – проєктивні техніки: «Намалюй людину», «Малюнок сім'ї», «Будинок-дерево-людина», «Людина під дощем», «Кактус», «Піктограми».

На основі аналізу наукових джерел, проєктивні техніки визначаємо, як групу методик діагностики особистості, що характеризуються цілісним дослідженням респондента, а не окремих сфер його психіки. Основні види проєктивних технік: методики структурування, конструювання, інтерпретації, доповнення, катарсису, імпресії та графічні методики.

Під час емпіричного дослідження було проведено різного роду проєктивні техніки, що дозволило зробити висновок про різнобічність їх діагностичного інструментарію, а також доцільність використання для отримання найбільш повної інформації про особистість. В ході проведення дослідження нами було одержано інформацію про такі дані, як уявлення особистості про себе, рівень тривожності, агресивності, статево-рольова ідентичність, інтелект, особливості внутрішньо-сімейних відносин, оцінка сфери взаємин з навколишнім світом, тип реагування на стресові ситуації, рівень самооцінки, емоційно-особистісна сфера, успішність опосередкованого запам'ятовування, рівень процесів узагальнення та відволікання.

Ключові слова: проєкція, підсвідомість, проєктивні техніки, психодіагностичне дослідження, особистість.

Вступ. Під час проведення психодіагностичного дослідження, одним з найважливіших етапів є підбір відповідних методів, здійснюючи який, дослідник враховує багато факторів. Перевага проєктивних технік, в порівнянні з іншими методами, полягає у їх всебічній направленості та оперативності, адже за допомогою однієї методики дослідник має змогу отримати інформацію, для зібрання якої необхідно було використати декілька стандартизованих тестів.

Наукові джерела вказують на використання проєктивних технік такими вченими: А. Фройд, В. Вунд, Ф. Гальтон, Г. Росшарх, Л. Франк, З. Фройд та ін. Дослідженню питання про місце проєктивних технік серед психодіагностичних методів, також, приділяли увагу Н. О. Головкова, Ю. Б.

Максименко, Н. В. Подвальна, О. М. Скнар, А. А. Фурман, О. М. Хлівна, О. Г. Шмиглюк та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка ефективності використання проєктивних технік у психодіагностичних дослідженнях.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз та узагальнення відповідної психолого-педагогічної літератури; емпіричні – проєктивні техніки: «Намалюй людину», «Малюнок сім'ї», «Будинок-дерево-людина», «Людина під дощем», «Кактус», «Піктограми».

Експериментальна частина дослідження була організована на базі Уманського навчально-виховного комплексу "ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ №10 - МЕДИЧНА ГІМНАЗІЯ" УМАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ. Дослідженням було охоплено 25 учнів 8 класу.

Результати теоретичного дослідження.

Проєктивні техніки почали активно використовуватись, коли виникла потреба у ґрунтовному та узагальненому аналізі різних сфер та характеристик особистості. Одні з перших таких спроб було зроблено В. Вундтом та Ф. Гальтоном, які ввели у практику вже добре відомий у сучасній психології метод вільних асоціацій. Власне термін «проєктивні техніки» був запропонований до вжитку 1939 р. Л. Франком. Зостосовувати даний термін вчений пропонував до вже існуючих на той час методик (Асоціативний тест К. Юнга, плями Росшарха та ін.) (Максименко, Фурман, 2017).

Франк не лише ввів до вжитку у психології термін «проєктивні техніки», а й детально вивчав їх, виділяючи спільне та відмінне. На основі здобутків його наукових праць маємо сучасну класифікацію проєктивних технік:

- конститутивні, суть яких полягає у поєднанні поодиноких зовнішніх стимулів у цілісний сюжет, картину (напр. плями Роршаха);
- конструктивні, спрямовані на створення цілісного сюжету та поглибленому аналізі деталей (напр. «Тест світу» М. Ловенфельда);

- інтерпретаційні, що ґрунтуються на аналізі внутрішніх потягів та стимулів досліджуваного (напр. ТАТ);
- катартичні, що беруть за основу рольове програвання значимих чи травмуючих для досліджуваного ситуацій (психодрама Морено);
- експресивні, що аналізують вибір досліджуваним певних кольорів, форм та їх організація у просторі (напр. «Намалюй людину», «Людина під дощем»);
- імпресивні, що мають на меті аналіз вибору заготовленого завчасно стимульного матеріалу (напр. тест Сонді);
- адитивні, що базуються на завершенні досліджуваним стимульного матеріалу у вигляді речень або певних ситуацій (напр. методика «Незавершені речення»);
- семантичні, що аналізують ставлення досліджуваного до запропонованого об'єкта, як до такого, що має певне значення, або ж навпаки (напр. «Техніка репертуарних решіток») (Хлівна, 2012).

На основі вище наведеного матеріалу, зазначимо, що проєктивні техніки різняться між собою не лише діагностичною інформацією, яку ми отримуємо у результаті дослідження, а й за предметом аналізу. Це дозволяє підібрати діагностичний інструментарій, що буде максимально доречним у конкретній ситуації і по відношенню до кожного з досліджуваних.

О. М. Скар головною перевагою проєктивних технік визначає можливість роботи з малоусвідомлюваними чи зовсім неусвідомлюваними думками, інстинктами (Скар, 2017).

Якщо порівняємо проєктивні техніки та стандартизовані тести, то можемо зробити висновок, що при відповіді на запитання опитувальника, досліджуваний може дещо лукавити, намагатись «показати» себе в кращому світлі. Врахуємо, також, що є певні аспекти, які людина не хоче усвідомлювати, тобто, в яких не зізнається навіть сама собі. В такому разі, при використанні стандартизованого опитувальника, з'являється шанс отримати недостовірний результат. При використанні проєктивних технік, ми, навпаки, ніби «витягаємо» з підсвідомості людини те, чого вона не скаже

прямо і не вибере, як відповідь на запитання. Досліджуваний не підозрює, яку інформацію розкриває, малюючи малюнок чи, наприклад, обираючи приємну йому картинку, а отже не має змоги злукавити чи щось приховати.

Існує й думка щодо деякого суб'єктивного характеру проєктивних технік. Н. О. Головкова зазначає, що об'єктивності дослідника може завадити власний досвід, на який він опиратиметься під час аналізу (Головкова, 2016).

Але, як вказує Н. В. Подвальна, проєктивні техніки не лише краще будь-якого іншого методу «зривають» маски з досліджуваних, а також більш позитивно ними сприймаються. Очевидно, що прохання відповідати на тестові запитання, яких до того ж досить численна кількість в більшості опитувальників, і прохання намалювати людину, тварину чи обрати приємне Вам зображення, сприйматимуться зовсім по-різному (Подвальна, 2010).

Результати емпіричного дослідження. Під час проведення емпіричного дослідження було використано такі методики: «Намалюй людину», «Малюнок сім'ї», «Будинок-дерево-людина», «Людина під дощем», «Кактус», «Піктограми».

Головним завданням дослідження було фіксування тих аспектів, про які можна зібрати інформацію за допомогою проєктивних технік. Крім того, враховувалось, на скільки ефективним було б збирати подібну інформацію за допомогою стандартизованих опитувальників, анкет та ін.

Розглянемо детальніше, які саме дані про досліджуваних були отримані з допомогою кожної з методик.

Методика «Намалюй людину». Проаналізувавши емпіричний матеріал, нами було отримано такі дані:

- більшості досліджуваних (75-100%) характерно: слабкий самоконтроль, відчуття внутрішньої слабкості, тривожність;
- 50-75% досліджуваних характерно: відсутність почуття безпеки, прагнення уникати критику, агресивність, фіксація на зовнішності, невпевненість, екстравертованість;

- меншості досліджуваних (25-50%) характерно: завищена самооцінка, відчуття внутрішньої напруги, нещирість, ігнорування розумової сфери, раннє сексуальне дозрівання, самоповага, бажання сподобатись іншим, підозрілість, кокетливість, інтровертованість, чутливість до критики, емоційність, здатність до самоконтролю;

- менш, ніж 25% досліджуваних характерно: пасивність, замкнутість, невизнання в собі певних рис чи думок, наявність внутрішніх конфліктів, авторитарність, надання великого значення розумовій сфері, норovitість характеру, допитливість, почуття провини, пригніченість, скритність, невірноваженість, сплутаність сексуальних ролей.

Зазначимо, що за допомогою даної методики, ми отримали інформацію про агресивність, тривожність, самооцінку, інтровертованість / екстравертованість та багато інших аспектів.

Методика «Малюнок сім'ї». Під час інтерпретації результатів, нами було отримано такі дані:

- більшості досліджуваних (75-100%) притаманно: міцні та теплі стосунки між членами родини, нестійкість, применшення свого значення в родині;

- 50-70% досліджуваних притаманно: надання батьку винятково статусу, впевненість;

- меншості досліджуваних (25-50%) притаманно: холодність в стосунках між досліджуваним та молодшим братом / сестрою, егоцентричність, теплі стосунки між батьками, применшення ролі молодшого брата чи сестри в родині;

- менш, ніж 25% досліджуваних притаманно: применшення ролі мами в родині, порушення в сфері спілкування, применшення ролі тата в родині, надання обом батькам винятково статусу, применшення ролі старшого брата чи сестри в родині, надання мамі виняткового статусу в родині, ревності до одного з батьків (протилежної статі) – Едипів комплекс.

Щоб зібрати подібного роду інформацію стандартизованими методами, необхідно було б провести щонайменше 2-3 анкетування. До того ж, не про

всі аспекти стосунків у власній родині досліджувані відкрито вказували б в анкеті.

Методика «Будинок-дерево-людина». За матеріалами згаданої методики, маємо відомості:

- більшості респондентів (75-100%) характерно: позитивне сприймання досліджуваним своєї родини, відчуття незахищеності зацикленість на минулому;

- 50-75% респондентів характерно: екстравертованість, неповага до «старшого покоління», агресія;

- меншості респондентів (25-50%) характерно: інтровертованість, надання великого значення ролі родини, негативне сприймання дитиною своєї родини, психологічний дискомфорт;

- менш, ніж 25% респондентів характерно: страх майбутнього, бажання «позбутися» минулого, мрійливість, скритність.

Інтерпретація даної методики дає змогу говорити про ставлення досліджуваного до власної персони, до свого «коріння», тобто родини, а також те, як він має ставлення до соціуму і як себе у ньому почуває. До того ж, у певної частини респондентів висвітлилась інформація про деяку «зацикленість» на минулому та надмірні переживання стосовно майбутнього, що без використання вище згаданої техніки, могло б бути виявлене лише після детальної бесіди із психологом, умови та час для якої не завжди наявні.

Методика «Людина під дощем». Основною метою даної методики є аналіз дій та реакцій людини на стресову ситуацію. Крім того, можемо відмітити усі ті аспекти, що згадувались при інтерпретації методики «Намалюй людину», а ще порівняти, як змінюється психічний стан та поведінка досліджуваного в стресовій ситуації. За представленою методикою отримали наступні результати:

- більшості досліджуваних (75-100%) в стресовій ситуації характерно: пригніченість, відчуття незахищеності;

- 50-75% досліджуваним характерно: ігнорування стереотипів, важке сприймання неприємностей;

- меншості досліджуваних (50-25%) характерно: залежність від матері, погана адаптивність, тривожність, внутрішня неврівноваженість;

- менш, ніж 25% досліджуваних характерно: легке сприймання неприємностей, внутрішня врівноваженість, страх майбутнього, зацикленість на минулому, впертість.

Як бачимо, переважна більшість респондентів, що взяли участь у нашому дослідженні, важко переживають неприємності та стресові ситуації.

Методика «Кактус».

За результатами згаданої методики, маємо таку інформацію про респондентів:

- більшості з них (75-100%) характерна агресивність, про що свідчить кактус «з ніг до голови» озброєний голками. До того ж, голки були сильно наведені, отже той, хто малював хотів зробити на них акцент. Навіть для кактуса це занадто ворожий образ.

- 50-75% респондентів характерно: імпульсивність, невпевненість, егоцентризм, скритність, життєрадісність, оптимізм;

- меншості респондентів (25-50%) характерно: екстравертованість, тривожність, відчуття незахищеності, ворожість, бажання створити родину;

- менш, ніж 25% респондентів характерна незалежність.

Вказана методика дає уявлення про характер особистості в цілому та її емоційний стан на даний момент.

Методика «Піктограми». Стимульний матеріал даної методики дозволяє не лише оцінити опосередковане запам'ятовування, а й зробити висновки про рівень творчості мислення. Результати респондентів нашого дослідження мають наступний вигляд:

- 30% – низький рівень запам'ятовування, мислення стандартне;

- 10% – низький рівень запам'ятовування, мислення творче;

- 40% – високий рівень запам'ятовування, мислення стандартне;

- 20% – високий рівень запам'ятовування, мислення творче.

Поєднання в одній методиці аналіз здатності до опосередкованого запам'ятовування та творчості мислення говорить, звісно ж, про її ефективність.

Висновки. Аналіз та узагальнення наукових джерел виділити головні ознаки проєктивних технік – невизначеність стимульного матеріалу та відсутність конкретної спрямованості. Проєктивні техніки активно використовували вчені ще на початку ХХ ст. Тоді ж було визначено основні їх види: конститутивні, конструктивні, інтерпретаційні, експресивні, імпресивні, семантичні, катартичні, адитивні.

Перевагами проєктивних технік є їх різнобічна направленість та можливість роботи з неусвідомленими аспектами психіки. Такий метод дослідження може бути корисним у тому випадку, коли необхідно зібрати найбільш повну інформацію про людину, або ж таку, про яку вона не заявить «на пряму». Істотною перевагою являється й той факт, що досліджувані, зазвичай, більш позитивно сприймають проєктивні техніки, ніж проходження тестування чи заповнення анкети. Тому як, у такому випадку, у людини немає відчуття, що її «досліджують», вона відкриває найпотаємніші сторони своєї свідомості, не говорячи про це на пряму і не відчуваючи відповідного дискомфорту.

Недоліком може стати вплив особистого досвіду та настрою дослідника на інтерпретацію результатів. Хоча поширені у психології проєктивні техніки мають вже відому інтерпретацію, не можна не зважати на те, що це не є така чітка і об'єктивна інструкція як у стандартизованих методиках.

Результати емпіричного дослідження демонструють значну кількість інформації, яку ми мали змогу отримати при використанні проєктивних технік. У більшості випадків результати, отримані за допомогою однієї проєктивної методики висвітлили ті аспекти, про які ми могли б робити висновки, провівши щонайменше кілька стандартизованих тестувань. Деяку інформацію, отриману під час інтерпретації стимульного матеріалу,

проведених нами методик, отримати за допомогою інших методів є взагалі неможливим.

На нашу думку, результати емпіричного дослідження доводять доцільність використання проєктивних технік та їх ефективність при зборі інформації про досліджуваного.

Перспективи подальших досліджень бачимо у виділенні конкретних випадків, коли найефективнішим буде саме метод проєктивних технік. А також експериментальне дослідження впливу особистості дослідника на інтерпретацію результатів проєктивних технік.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головкова Н. О. Символічна інтерпретація проєктивної експресивної продукції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 5(1). С. 55-60.

2. Максименко Ю., Фурман А. Майбутнє проєктивних методик: рефлексія прихованих можливостей. *Психологія і суспільство*. 2017. №3. С. 51-58.

3. Подвальна Н. В. Проєктивне малювання як спосіб консультативного діалогу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Сер. : Педагогіка. 2010. Т. 144, Вип. 131. С. 106-109.

4. Скнар О. М. Досвід використання проєктивної методики незавершених речень для вивчення громадянської та національної самоідентифікації молоді. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/708612/1/Sknar-nez-rech.pdf>. (дата звернення: 4.09. 2019)

5. Хлівна О.М. Психологічні тенденції використання проєктивних методів в сучасній практичній психології. *Вісник Одеського національного університету*. *Психологія*. 2012. Т. 17, Вип. 8. С. 439-445.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Головкова, Н. О. (2016). Символічна інтерпретація проєктивної експресивної продукції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 5(1). 55-60.
2. Максименко, Ю. & Фурман, А. (2017). Майбутнє проєктивних методик: рефлексія прихованих можливостей. *Психологія і суспільство*, 3. 51-58.
3. Подвальна, Н. В. (2010). Проєктивне малювання як спосіб консультативного діалогу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Педагогіка*, 144, 131. 106-109.
4. Скар, О. М. (2019). Досвід використання проєктивної методики незавершених речень для вивчення громадянської та національної самоідентифікації молоді. Взято з <http://lib.iitta.gov.ua/708612/1/Sknar-nez-rech.pdf>.
5. Хлівна, О. М. (2012). Психологічні тенденції використання проєктивних методів в сучасній практичній психології. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*, 17, 8. 439-445.

Svitlana Baida

*PhD of Psychological
Pavlo Tychyna Uhuman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine
cbajda2017@gmail.com*

Inna Chamlai

*Psychological and social Science MSc
Pavlo Tychyna Uhuman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine*

PROJECTIVE TECHNIQUES AS A METHOD OF COMPREHENSIVE PERSONAL RESEARCH

Nowadays, a number of numerous methods of personality diagnostics are used in modern psychological research. Mostly they are aimed at exploring a specific area of the psyche. But often the researcher faces the task of analyzing personality as a whole. In this case, it will be inconvenient to use methods with a specific focus. It is advisable to use projective techniques that can provide information not only about several areas of interest to the researcher, but also about the emotional state of the respondent, his experiences and unconscious trains.

The purpose of the article is theoretical substantiation and empirical verification of the effectiveness of the use of projective techniques in psychodiagnostic research.

Research methods: theoretical - analysis and generalization of relevant psycho-pedagogical literature; empirical - projective techniques: "Draw a human", "Drawing a family", "House-tree-human", "Human in the rain", "Cactus", "Pictograms".

Based on the analysis of scientific sources, projective techniques are defined as a group of methods of personality diagnostics, characterized by a holistic study of the respondent, rather than individual areas of his psyche. The main types of projective techniques are: techniques of structuring, constructing, interpreting, supplementing, catharsis, impressions and graphic techniques.

During the empirical study, a variety of projective techniques were conducted, which made it possible to conclude on the versatility of their diagnostic tools, as well as the feasibility of using them to obtain the most complete information about the individual. We obtained information about such data as self-image, level of anxiety, aggression, gender-role identity, intelligence, peculiarities of inter-family relations, evaluation of the sphere of relations with the outside world, type of response to stressful situations, level self-esteem, emotional and personal sphere,

success of mediated memorization, level of processes of generalization and distraction.

Key words: projection, subconscious mind, projective techniques, psychodiagnostic research, personality.